

UDK 27-1(05):27-1(4)«712»
Prethodno priopćenje
Primljeno: 15. 5. 2010.
Prihvaćeno: 24. 3. 2011.

MJESTO TEOLOŠKIH ČASOPISA U EUROPSKOJ TEOLOGIJI I IZAZOVI NAŠEGA VREMENA

Thomas BREMER

Ökumenisches Institut, Westfälische Wilhelms-Universität
Hüfferstraße 27, D – 48 149 Münster
th.bremer@uni-muenster.de

Sažetak

U članku se autor bavi pitanjem odnosa teoloških časopisa prema Crkvi, društvenom dimenzijom teoloških časopisa i praktičnim izazovima postavljenim pred izdavanje teoloških časopisa. Teološki časopisi imaju (kao i teologija uopće) poseban karakter. Teologija je znanost koja se mora opravdati, kao sve znanosti, pred forumom razuma; za znanost o vjeri i za znanost u vezi s Crkvom to je veliki izazov. No, taj posebni karakter teologije se mijenja, a time i karakter teoloških časopisa. Teologija se u nekim europskim zemljama razvija sve više u pravcu religijskih studija bez konfesionalnoga određenja. Europski standardi za znanstvene časopise često nisu adekvatni za naš predmet, a engleski jezik postaje sve važniji. A druge strane elektronički mediji predstavljaju veliki izazov i postavlja se pitanje budućnosti tiskanih medija. Teološki časopisi mogu samo svojim kvalitetom reagirati na taj izazov.

Ključne riječi: teološki časopisi, teološki časopisi i društvo, religijski studiji, teologija i znanost, teologija i Crkva, *Theologische Revue*.

Uvod

Dame i gospodo, poštovani slušatelji, dragi kolege!

Velika mi je čast što ste me pozvali na ovaj eminentni skup održati predavanje na temu o mjestu i značenju teoloških časopisa u današnjoj situaciji u našim sredinama. Prije nešto više od jedne godine postao sam glavnim urednikom časopisa *Theologische Revue*, koji izdaje naš münsterski fakultet. *Theologische*

Revue izlazi šest puta godišnje i objavljuje isključivo recenzije i prikaze knjiga. Jedan veći članak koji donosimo kao uvodnik pregled je novije literature iz teoloških disciplina, ili se bavi nekim aktualnim pitanjem prikazujući nove publikacije o tom pitanju. Osim toga uvodnika svaki broj ima još četrdeset do pedeset recenzija i nekoliko kratkih prikaza. Tekstovi su na njemačkome, neki i na engleskome, rijetko na francuskome ili talijanskome jeziku.

Theologische Revue izlazi od 1902. godine s prekidima u Drugom svjetskom ratu zbog kojih smo tek u 106. godini izlaženja. Mi smo proslavili našu stogodišnjicu 2002. godine. Pretpostavljam da je jedan od razloga zašto ste me pozvali bio taj što sam živi svjedok, ili bolje rečeno dokaz da teološki časopisi mogu preživjeti i dulje od jednoga stoljeća.

Bez obzira na sve razlike u teološkim prilikama u Hrvatskoj i u Njemačkoj, ipak mi se čini da su izazovi i prilike pred našim časopisima slični. Htio bih podijeliti neka svoja razmišljanja o tim pitanjima s vama, i htio bih ih uvrstiti u tri područja. Mislim da smo mi kao osobe koje se bave teološkim znanstvenim časopisima suočeni s tri polja koja se tiču našega rada: to su crkveno, društveno i praktično polje. Teologija se ne može misliti bez veze i kontakta s Crkvom; a to se odražava i na teološkim publikacijama. Međutim, to je osjetljiv odnos o kojemu ćemo morati razmišljati. Kao fakulteti na našim sveučilištima, i kao znanost u sustavu ostalih znanosti uvijek smo pred izazovom dokazati kako odgovaramo znanstvenim kriterijima, da svoj posao obavljamo *lege artis*, dakle da svoje tvrdnje možemo braniti pred forumom razuma. A praktični izazovi su u tome što se opća situacija časopisa i naravno svih medija zadnjih godina znatno mijenja; i među ovdje nazočnima su se mnogi (kao i ja sam) informirali o ovom skupu preko interneta, a ne iz tiskanoga časopisa ili iz novina. Prema tomu, govorio bih o tim navedenim poljima.

1. Teološki časopisi i Crkva

Bivši profesor našeg fakulteta, vama dobro poznati Joseph Ratzinger, je već pod svojim novim imenom, kao Benedikt XVI., napisao knjigu o Isusu Kristu *Isus iz Nazareta*. Papa je izričito molio da se ta knjiga smatra teološkom knjigom, a ne izrazom crkvenoga učiteljstva. Zbog toga je objavljena pod njegova oba imena, ali građansko ime stoji na prvom mjestu. U predgovoru Papa piše: »Svatko je slobodan suprotstaviti mi se«, dakle pozvao je na teološku kontroverziju iako je zamolio da se knjizi pristupa sa simpatijom. Mi smo časopis koji recenzira teološke knjige, a takva je knjiga naravno prvorazredni slučaj za kritičko prikazivanje. Međutim, bili smo u izvjesnoj dilemi, a vjerujem da su

to bili i ostali katolički teološki časopisi koji su se bavili Ratzingerovom knjigom: zamislite jedan kritički, čak i negativan prikaz Papine knjige. Objavimo li takav tekst, onda će to potvrditi sve predrasude koje svijet ima o njemačkoj teologiji. Ali kada bismo objavili pozitivan prikaz, onda će se lako reći kako se münsterski fakultet i *Theologische Revue* boje objektivnoga i kritičkoga bavljenja Papinim tekstom.

Tim primjerom htio sam ukazati na ponekad problematičan odnos između teologije i Crkve. Teologija kao znanost mora imati svoju autonomiju, inače nije znanost. Autonomija ne znači potpunu neovisnost, ali mora uključiti u sebe slobodu teološkoga mišljenja. U nekim područjima to se izražava, kao što su dodjela *nihil obstat* za profesore teologije i (moguća) procjena teoloških publikacija, od strane crkvenih vlasti. To nije samo igra ili borba između dvaju interesa, između dviju struja u Crkvi (a pritom mi se čini da se ti interesi mnogo češće podudaraju nego što se uobičajeno misli; kad bi Crkva dala teologiji više neovisnosti, najvjerojatnije to bi bilo na korist i teologije i Crkve). Mnogo važnije od toga unutrašnjega konflikta (ili mogućega konflikta) je očuvanje znanstvenoga identiteta teologije. Znanost treba i zahtijeva slobodan diskurs i otvorenu diskusiju. Teologija nije naučavanje Crkve i može prema tome skrenuti i u nove, dosad nepoznate pravce. Naš je zadatak osigurati i čuvati to polje teološke rasprave – još jednom – ne iz interesa suprotstavljanja crkvenom nauku nego iz poštovanja prema teologiji kao znanosti i prema nama samima.

Htio bih dodati da naš časopis zadnjih desetljeća nije imao problema s tim u vezi, ni u jednom slučaju. Naša revija nema u impresumu izjavu da se ona izdaje »dopuštanjem crkvenih vlasti«, i sretan sam što mogu reći kako imam osjećaj da i Crkva kod nas slično gleda na taj odnos; mi (sad mislim na Fakultet kao cjelinu) imamo s Crkvom dobar odnos, ne preblizak, ali niti u suprotnosti.

Ta diskusija ukazuje na posebnu ulogu teologije, ulogu koja ju stavlja uvijek iznova pred izazov samoopravdanja u odnosu na druge znanosti koje to ne moraju. Predstavnici drugih časopisa neće imati taj problem, i u naše vrijeme mnogi neće ni razumjeti u čemu je problem, odnosno čak će argumentirati da se po tome vidi neznanstveni element koji vodi ka pitanju je li teologija zaista znanost. U tome se vidi druga, naime društvena dimenzija teologije.

2. Društvena dimenzija

Iz rečenoga se vidi kako nije samo po sebi razumljivo da je teologija znanost kao sve ostale, niti da je ona i u nastavi i u istraživanju zastupljena na sveučići-

lištima. Mada su teološki fakulteti uglavnom bili od samoga početka prisutni na sveučilištima, ipak je nakon epohe prosvjetiteljstva došlo do dvostrukoga procesa, s jedne strane do usporavanja znanstvenosti teologije, ali i s druge strane do sumnje Crkava je li sveučilište mjesto u kojemu treba pripremati teologe, tj. svećenike za njihovu službu. Sistematiziranje obrazovanja svećenika u sjemeništima nakon Tridentskoga koncila dovelo je do toga da je razina znanja i obrazovanja svećenika bila skoro svugdje na istoj visini, ali ono je i teologiju iz sveučilišta odvelo u sjemeništa, i to ne uvijek na obostranu korist. Teologija se izolirala od ostalih znanosti, a na neki način često i od društva. Nije više bilo prirodno smatrati je jednom od osnovnih znanosti, nego je ona morala izboriti svoje mjesto, a često se nije upuštala u tu borbu nego se povlačila u izolaciju.

Čini mi se da ne treba posebno objašnjavati zašto je važno za naš predmet da je zastupljen u općem diskursu znanosti, u javnom razgovoru i u društvu. Zadnjih sto godina teologija je izuzetno mnogo dobila i naučila od toga susreta. Bez metodologije znanosti o književnosti više ne može zamisliti biblijsko istraživanje, iako se ono naravno ne može ograničiti na ovu metodologiju. U povijesnim strukama vidimo kako su svjetski povjesničari odredili tijek razmišljanja, a kad su crkveni predstavnici tog predmeta preuzeli neke njihove spoznaje, to je uvijek bilo teologiji od koristi. Moderna sistematska teologija je suočavana s pitanjima i pristupima filozofije, posebno etike, i u praktičnim predmetima se isto tako teologija obogatila spoznajama drugih fakulteta.

Moramo biti zahvalni za sve te dodire koji su u takvoj mjeri pomogli našoj znanosti u njezinu razvoju i hvatanju koraka s razvojem u paralelnim disciplinama. Međutim, čini mi se da i, obrnuto, teologija može pružiti jedan važan doprinos diskursu na sveučilištu, pa i društvenoj raspravi uopće. Nije naša stvar mjeriti i procijeniti koliko je taj doprinos značajan za njih; naša uloga može samo biti da ponudimo ono što kod njih po našem uvjerenju nedostaje. I htio bih naglasiti da se uloga teologije – ovo kažem posebno neteolozima ukoliko ih ovdje ima – ne smije ograničiti na to da ona daje informacije za bolje razumijevanje kulture, koja je još u znatnoj mjeri karakterizirana kršćanstvom. Jedan primjer: Nije uloga egzegeze objasniti povjesničarima umjetnosti koju biblijsku pozadinu ima neka određena slika koja prikazuje biblijsku scenu. Za to se može i pogledati (ili napisati ukoliko ga još nema) jedan dobar leksikon biblijskih likova i scena. Ali egzegeza može postaviti pitanje što znače te biblijske parabole za današnjeg čovjeka, jesu li one više od bajki i parabola kojih ima u svakoj književnosti, a ona može i odgovarati na to pitanje. Razumije se da to polazi uvijek iz pretpostavke po kojoj se naše biće, naše postojanje ne reducira samo na ono što vidimo i što možemo istraživati sredstvima jedne – nazovimo

je – »vidljive« logike, i biblijski tekstovi nisu samo tekstovi poput bilo kojih drugih. Ali nitko se ne može baviti znanošću bez pretpostavke. Ideja da ne postoji samo jedna istina, koja se u novije doba često čuje, naravno također je vjerska tvrdnja; ona polazi od neke pretpostavke, samo što zastupnici ovih teorija to često ne reflektiraju.

Navest ću još jedan primjer: Kršćanska etika je mnogo dobila iz dijaloga s filozofskom etikom, ali ona joj i daje mnogo. U naše vrijeme koje teži sve mjeriti mjerilima razuma i ekonomije, koji šire neku predstavu o »vrijednosti« i »koristi« čovjeka, koja se ograničava na njegov mogući konkretni doprinos društvu, važno je ukazati na to da čovjek ima svoje dostojanstvo koje zabranjuje čovjeka smatrati sredstvom za nešto, da je čovjek uvijek svrha za sebe i ne podliježe nikakvim drugim svrhama. Ideja o čovjeku kao biću koje je Bog stvorio na svoju sliku i priliku, koje prema tome ima nešto Božje u sebi, ili, za one koji ne mogu vjerovati u Boga: kao biću koje ukazuje na nešto izvan sebe, koje nije samo ono što se može izračunati, ta je ideja dakle nezaobilazan doprinos teološke etike našim društvima. Pod uvjetima današnjih tehničkih i medicinskih mogućnosti od središnje je važnosti da se u etičkom diskursu ukazuje i na tu dimenziju ljudskoga života. Filozofska etika to isto može, ali teološka etika to mora.

Kakve to veze ima s pitanjem važnosti teoloških časopisa? Oni su mjesto gdje se ta diskusija odvija, oni pružaju forum za tu nužnu raspravu. Bez njih bi postojala opasnost da taj diskurs pada u zaborav, odnosno on ne bi imao svoje mjesto. Međutim, treba imati na umu da je situacija u različitim europskim zemljama različita, kao i mjesto teologije i čak crkava u njima. Jedna je strana pravni položaj našega predmeta. Kao što je poznato, u nekim zemljama kao u Hrvatskoj ili Njemačkoj teologija je učlanjena u državna sveučilišta. Kod nas je ona to u konfesionalnoj diferencijaciji, u drugim zemljama kao što su Nizozemska ili Švedska, postoje teološki fakulteti i instituti koji sve više prerastaju u fakultete i institute za religijske studije, dakle bez konfesionalnoga određenja. Bit će zanimljivo vidjeti hoće li takav razvoj stići i nas. U drugim pak zemljama država se ne angažira u tom pogledu, i teologija ostaje stvar Crkava i vjerskih zajednica, kao u Italiji ili u Francuskoj. Italija ima posebnu ulogu zbog mnogobrojnih časopisa koji izlaze u Rimu, ali u ostalim zemljama toga tipa crkveno-državnih odnosa časopise uglavnom izdaju ili redovi koji imaju znanstvene ustanove, ili crkvene teološke institucije. Često su pak mogućnosti rada u takvoj situaciji dosta ograničene.

Htio bih ukazati na još jedan problem, to je problem evaluacije na europskoj razini i time povezan problem jezika. Vi vjerojatno znate da u

Europi postoji ERIH, *European Reference Index for Humanities*, koji časopise dijeli u tri kategorije, A, B ili C. Naša revija spada u grupu B. Jedan od kriterija je jezik; samo takvi koji se tiskaju na jednom od velikih jezika (engleski, francuski, njemački, španjolski ili ruski) mogu biti uvršteni u prvu grupu. Međutim, u sustavu vrjednovanja publikacija istraživača samo su zanimljivi članci koji su objavljeni u A časopisu. Po toj logici (koje se ne držim) meni kao uredniku B časopisa ne vrijedi objavljivati tekstove u svom časopisu ili se uopće za njega angažirati, jer mi se više isplati koristiti to vrijeme za pisanje članaka za neki A časopis. To je na konkretnoj razini posljedica isključivo ekonomskoga pogleda na znanost, koji bi mogao imati kobne posljedice. Jedna druga posljedica na kulturnoj razini je ta da šarolikost jezika u znanosti u Europi polako nestaje. Faktički to znači da će engleski jezik prevagnuti; u europskim institucijama se to jasno osjeća, i niti jaki pokušaji Francuza niti slabi Nijemaca da propagiraju svoj jezik to neće promijeniti. Bio sam uključen u veći međunarodni istraživački projekt iz crkvene povijesti koji je financirala Europska komisija; naravno je engleski jezik bio zajednički i nitko od Finaca ili Estonaca, koji su surađivali, nije pomislio na mogućnost uporabe svog jezika u komunikaciji s Bruxellesom iako je to teoretski bilo moguće.

Jedna je posljedica toga da će se sve više razvijati dva načina teološkoga govora: »domaći«, da ga tako zovem, koji je uglavnom na materinjem jeziku i koji zna izražavati i najkompleksnije sadržaje na adekvatnoj razini, i »međunarodni« koji se odigrava uglavnom na engleskom (još djelomično na talijanskom ili na njemačkom), ali koji je za veliku većinu autora strani jezik i koji se mora ograničiti na mogućnosti izražavanja koje ti autori imaju, a koje su nužno uvijek skućenije od onih koje čovjek ima na svom jeziku.

Vidjeli smo prema tome da teologija i njezina sredstva izražavanja, dakle teološki časopisi, ovise od društvenim okolnostima, ali isto tako su i uključeni u njih. To ukazuje na treće dimenziju, onu praktičnu.

3. Praktična dimenzija

Teološki časopisi nemaju samo svoju ulogu u sustavu sveučilišta i teologije, nego su i dio gospodarskoga sustava. Mi ih želimo prodavati, imamo često »za vratom« nakladnike koji u prvom redu imaju ekonomski interes. Nije dan nakladnik neće dugo iz ljubavi prema teologiji ili prema jednome časopisu financirati gubitke tog časopisa, i on će ili povećavati cijenu, ili tražiti veću prodaju, ili će ga ukinuti ukoliko ne dobije dodatni novac za stipendiranje toga glasila sa strane. Osim toga u direktnoj smo konkurenciji s elektro-

ničkim medijima o kojima neću dugo govoriti jer će kolega Ančić kasnije o tome referirati.

Gospodarski problem ne postavlja se samo pred teološke časopise, nego pred sve one koji nemaju veliko tržište izvan znanosti. Načelno, taj problem se postavlja i pred sve znanstvene knjige koje imaju nisku tiražu; problem koji prirodne znanosti skoro i nemaju, jer osim udžbenika rijetko objavljuju knjige. Jedno je rješenje u prijelazu na druge oblike publikacija, ili u tiskanim medijima koji imaju širu publiku, ili u jeftinijim medijima, to znači u elektroničkim.

Time se postavlja načelni problem. Nijedan izdavač ne zarađuje novac elektroničkim medijima. Meni su poznati neki podatci da smo i mi razmišljali o takvoj mogućnosti i za našu staru i uglednu reviju. Međutim, ne postoji sigurna zaštita podataka; jedva je moguće spriječiti nekog pretplatnika da svoj kod da nekoj drugoj osobi, dakle da više njih dijeli jednu pretplatu. Barem mi u Europi nemamo, možda još nemamo naviku izvaditi kreditnu karticu i na internetu kupiti članak koji nas zanima za jedan euro ili dva, prema tome i to se ne isplati za izdavače. Posljedica je da se sve više tekstova na internet stavlja besplatno. Naš institut izdaje tjedni *Newsletter* o crkvama u Istočnoj Europi. Pretplata je veoma niska, i zbog toga nije mogla pokriti troškove, i kontrola uplata je dosta naporna. Sad smo nabavili novac i odlučili se taj *Newsletter* dijeliti besplatno, što je mnogo jednostavnije.

U tome se vidi dilema koja nastaje i za koju vjerujem da će se širiti velikom brzinom: kao urednik *Theologische Revue* trudim se pronalaziti recenzente koji će bez honorara pisati za taj časopis, a moram se istodobno potruditi učiniti ga što atraktivnijim i što profitabilnijim. U isto vrijeme, dijelim besplatno taj *Newsletter*, arhiv je u internetu dostupan svakome tko se zanima, i kad bi postojao tiskani časopis koji bi pisao o takvim temama kao što su Crkve u Istočnoj Europi, ja bih bio direktna konkurencija tom časopisu, i to veoma opasna, jer tko će platiti za nešto što može dobiti besplatno. Već se konkretno na mojem primjeru, dakle, vidi ta napetost koju određuje sadašnja situacija teoloških, ali i drugih znanstvenih časopisa u Europi.

Na kraju ovog izlaganja, htio bih još jednom kratko formulirati i sažeti glavne izazove našega razdoblja za teološke časopise.

3.1. Izazov teologije kao znanosti

Naš predmet se nalazi u situaciji u kojoj se stalno mora pravdati. U tome je veliki problem, ali to predstavlja i veliku prednost i šansu. Za teologiju je više korisno nego štetno što se mora opravdavati.

3.2. *Izazov promjene znanstvene komunikacije*

Vrijeme tiskanih medija nije još na kraju, ali podliježe velikim promjenama. Nitko ne može predvidjeti kamo će taj razvoj voditi. Ali se već sada vidi kako se naše navike mijenjaju i to ne samo u osobnom životu. I naši časopisi moraju oprezno slijediti tijek tih procesa da bi mogli pravodobno reagirati.

3.3. *Izazov pojednostavljenja teološkoga govora u međunarodnoj komunikaciji*

U našoj struci je kao i u drugim humanističkim znanostima riječ najvažnije sredstvo izražavanja, ustvari ne riječ, nego govor. Svaka nijansa je važna. To zahtijeva uporabu diferenciranoga jezika; a što više se izražavamo na engleskom (ili na bilo kojem drugome stranome jeziku) to će naš način točnoga definiranja i razmišljanja više stradati.

Zaključak

Na kraju se naravno postavlja pitanje: Kako se možemo boriti protiv toga? Ne samo zato što više nemam vremena, nego prije svega zato što sam uvjeren u to, ja ću samo reći: kvalitetom. Mi se ne smijemo suviše prilagođavati zahtjevima vremena, nego moramo raditi ono što znamo najbolje, naš posao. To nije izraz kulturnoga pesimizma, nego mi se čini jedinim mogućim izlazom iz situacije koju sebi nismo izabrali, ali u kojoj se ipak nalazimo.

Summary

THE PLACE OF THEOLOGICAL PERIODICALS IN EUROPEAN THEOLOGY AND THE CHALLENGES OF OUR TIMES

Thomas BREMER

Ökumenisches Institut, Westfälische Wilhelms-Universität
Hüfferstraße 27, D – 48 149 Münster
th.bremer@uni-muenster.de

This lecture dealt with issues of: relationship of theological periodicals to the Church; the social dimension of theological periodicals; and practical challenges facing the publication of theological periodicals: Theological periodicals (as well as theology in general) have a special character. Theology is a science that needs to justify – as do all sciences – before a forum of reason. This is a huge challenge for the science of religion

and for science related to the Church. Nevertheless, this special character of theology is changing and so is the character of theological periodicals. In some European countries theology is developing more in the direction of religious studies (without any particular confessional determinant). European standards for scientific periodicals are often not adequate for our subject and English is becoming more and more important in them. On the other hand, electronic media is placing a huge challenge and imposes questions about the future of printed media. Theological periodicals can to these challenges react only with their quality.

Key words: *theological periodicals, theological periodicals and society, religious studies, theology and science, theology and the Church, Theologische Revue.*